

REGIONINIAI KNYGOS KULTŪROS TYRIMAI LIETUVOJE

TOMAS PETREIKIS

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: petreikist@gmail.com

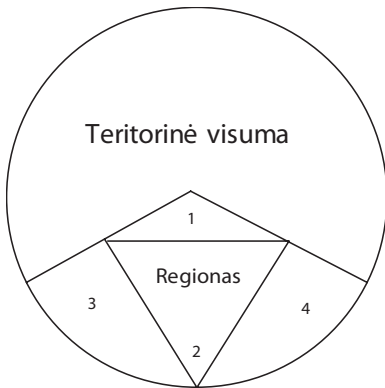
Straipsnyje remiantis Vladimiro Vasiljevo išdėstyta knygos kultūros paradigma nagrinėjami Lietuvoje atliekami regioniniai knygos kultūros tyrimai. Siekiama nustatyti jų genezę ir ateities tyrimų perspektyvas. Regioniniai tyrimai turi aiškų metodologinį pagrindą – regionizmą. Regioninių tyrimų pradžia Lietuvoje siejama su XX a. pirmosios pusės prof. Viliaus Gaigalaičio, Anso Bruožio ir prof. Vaclovo Biržiškos darbais, nagrinėjančiais Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos regiono knygos kultūros situaciją, ją siejant su lietuvių ir žemaičių spaudos produkcija. Tada užgimė pirmieji konceptualūs žvilgsniai į regioninių tyrimų problematiką. Sovietmečiu daugiausia prof. Domo Kauno iniciatyva išplėtoti Mažosios Lietuvos regiono tyrimai. Jie pasiekė išskirtinę brandą ir plačią vidinę diferenciaciją: plėtoti bibliotekų, knygynų, leidėjų, spaustuvių, repertuaro ir kt. tyrimai. Didžiosios Lietuvos regionai – Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija ir Žemaitija – pagal ištirtumą nėra lygiaverčiai. Plačiausių tyrimų spektrą teoriniuose, lokaliuose ir apibendrinamuosiuose tyrimuose yra išlaikę Žemaitijos tyrėjai. Daugiausia bibliotekų ir platinimo (knygnešystės epochos) istorija ištirta Aukštaitijoje. Nuo jų smarkiai atsilieka Dzūkijos ir Suvalkijos regionai. Istorinė Lietuvos regionų raida turi lemiamos reikšmės regioniniams tyrimams, todėl jų dabartinė branda neatitola nuo bendrųjų regioninės kultūros tyrimų. Europos kontekste Lietuvos nacionalinė knygotyros mokykla neatsilieka nuo Latvijos, Lenkijos ir Rusijos kolegų, nors vidaus politikos aplinkybės šių tyrimų papildomai ir neskatina.

Reikšminiai žodžiai: Aukštaitija, Vaclovas Biržiška, Dzūkija, Domas Kaunas, Mažoji Lietuva, regioninė knygos kultūra, regionas, regionistika, Suvalkija, Žemaitija.

Žymus lenkų bibliologas Krzysztofą Migońis naujausiuose darbuose atsisakė knygotyros mokslo objektu laikyti knygą, bibliologinius procesus ir jų reiškinius [42], pereidamas prie plačios *knygos kultūros* sampratos [40]. Šis knygos kultūros sureikšminimas ir toliau mezga diskusiją dėl knygos kultūros prigimties, vidinės struktūros,

jos santykio su kitomis kultūros sritimis. Atsižvelgdamas į fundamentalius kultūros tyrimus, K. Migońis siūlo knygos kultūrą skirstyti į 1) lokalinę, 2) regioninę, 3) nacionalinę, 4) transnacionalinę, 5) makroregioninę ir 6) pasaulio [41]. Nors ši genetinio pobūdžio loginė schema diskutuotina, nes tai yra tik pirminis mokslininko siūlymas,

bet solidariai galima pripažinti, kad tarp nacionalinės ir lokalinės knygos kultūrų įsiterpia ir regioninė. Regioninių tyrimų kryptį pripažįsta ir Rusijos knygotyrininkai, išplėtoję savo šalies federacinių subjektų (autonominių respublikų, autonominių sričių, autonominių apygardų, kraštų ir sričių) tyrimus [75, 396; 77]. Dažnai regioninių tyrimų tarpdisciplininis pobūdis, peržengdamas knygotyros mokslo ribas, mokslininkams užmena ne vieną galvosūkį. Paminėtinė priežastis – abstrakčios *regiono* ir *knygos kultūros* sampratos. Jų koreliacija gali būti nepaprastai plati, todėl tik sukonkrečius individualų žvilgsnį, t. y. susitarus dėl vartojamų sąvokų, šią problemą galima nagrinėti pozityvia linkme.

1 pav. Bendroji regiono samprata, pateikta V. Čapliko [14, 11]. 1–4 – regiono mažosios (mikro) dalys

Plačiąja prasme regionas suvokiamas kaip stambi teritorinės visumos dalis, su visa teritorija susieta visumos ir dalies santykiu. Regionas savaime yra tarpinis vienetas tarp

visumos ir smulkesnių regiono teritorinių (mikro) dalių (žr. 1 pav.) [14, 10–11].

Lokaliniai vienetai savo ruožtu susieti su regionais subordinaciniais santykiais. Regiono erdvę lemia teritorinės visumos dydis ir jos išskirties kriterijai, kuriais remiantis yra atliekamas regionavimas¹. Istoriskai regioniniai dariniai nėra vienalaikiai ir stabilūs, todėl besikeičiant regionų išskirties kriterijams jie nuolat perkainojami. Visumos ir dalies santykiai nėra jau tokie abstraktūs, jei jie interpretuojami valstybės, etnoso ar bendros kultūros kontekste. Pasak prof. Johano Tomaney, regionas yra politinė ir kultūrinė kategorija [65, 136], todėl vieni mokslininkai iškelia valstybę, kiti – etnosą (atpažįstamą iš kultūros). Regionuojant erdvę pirmiesiems svarbi valstybės teritorija (funkcinis darinys), antriesiems – kultūros skirtybės (formalusis ir (ar) savimonės darinys). Valstybė, kaip ir tauta, nėra muziejinės vertybės, šie dariniai keičiasi veikiami vidaus ir išorės jėgų, tad vieni regionai gimsta, kiti nustoja gyvavę, tretį jungiasi į stambesnius makroregioninius vienetus. Mokslininkai, bandydami ir siūlydami rekonstrukcijas, ne vien skirsto ar perskirsto etninius ir valstybinius darinius, bet taip pat ieško bendrų sąsajų su gretimais regionais (pavyzdžiui, Baltijos jūros regionas).

Regioniniai tyrimai nėra savitiksliai. Jie turi aiškų metodologinį tyrimo pagrindą,

¹ Regionavimo metodologinėje visumoje išskiriamos penkios regionavimo metodų grupės: 1) gamtinio išskirtinumo, 2) arealinių tyrimų, 3) lauko teorijos, 4) hierarchinių struktūrų, 5) mišrių kombinacijų [14, 18].

suponuotą regioninės tyrimo prieigos – *regionizmo*. Jis, pasak Vygando Čapliko, suvokiamas kaip *mokslinių ir praktinių interesų laukas kokiems nors procesams ir reiškiniams giliau pažinti, taip pat juos atitinkamai skatinti, formuoti bei skleisti* (paryškinta – T. P.) [14, 12–13]. Regionizmas privalo užtikrinti tyrimo tikslingumą, todėl regionavimas negali būti atsietas nuo planuojamų tyrimo rezultatų, tad vienaip ar kitaip laiko ir erdvės pasirinkimas lemia numatomus tyrimų rezultatus. Kitaip tariant, teoriškai sureikšminus gamtines sąlygas galima išskirti Bartuvos [7] ar Nemuno [34] regionus, bet šie regionai ne gamtos mokslo kontekste niekada nebus visaverčiai, kadangi kultūros homogeniškumai priklauso ne vien nuo gamtinių veiksnių. Tad knygotyros kontekste regionizmo saviraiškos formų reikėtų ieškoti kitokio pobūdžio regionuose, turinčiuose labai aiškų įvairių kultūros formų tęstinumą.

Geografo prof. Pauliaus Kavaliausko teigimu, *regionalizmas yra būdingas prigimtinis bet kokios valstybės požymis*. Lietuvoje, kaip ir kitose kaimyninėse šalyse, tiek *iš viršaus*, tiek *iš apačios* nuolat radosi įvairių – funkcinį, etnografinių ir savimonės – regionų. Skirtingu laiku Lietuvoje buvo suvokiami Dainavos, Deltuvos, Karšuvos, Knituvos ir kt. regionai, kurie dabar yra žinomi tik istoriškai [33]. Plačiau nedetalizuojant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regionalizmo raidos, vien etninės Lietuvos regionalizme įvyko daug permainų, dėl to dabar aiškiai suvokiame penkis etnografinius regionus: 1) Aukštaitiją, 2) Dzūkiją, 3) Mažąją Lietuvą, 4) Suvalkiją ir 5) Žemaitiją.

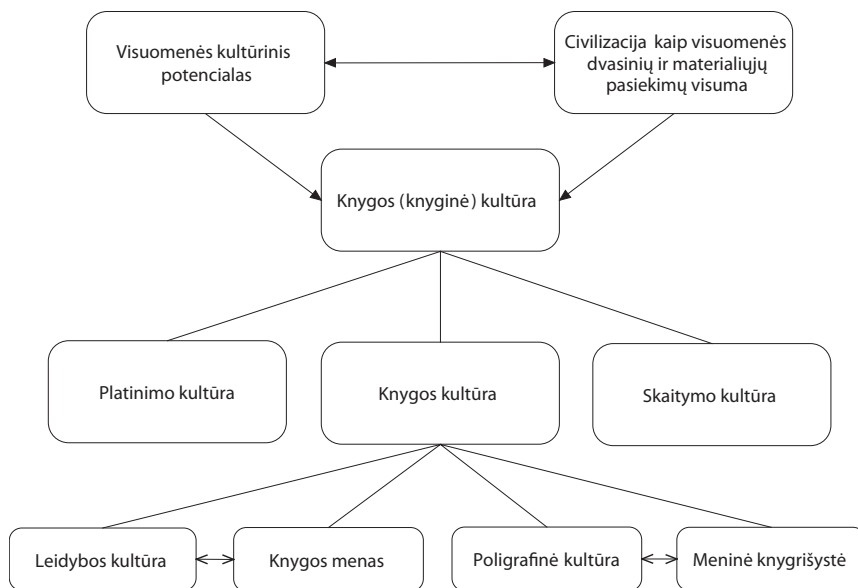
Mažoji Lietuva ir Žemaitija – istoriniai regionai, turėję savitą istorijos raidą ir kiek kitokį kultūros gyvenimą. Mažoji Lietuva – etnis Prūsijos (vėliau – Vokietijos) valstybės regionas, kuriame lietuvių etninė bendrija, gyvenusi kompaktiškai, sudarė gyventojų daugumą². Pirmasis pasaulinis karas keitė Mažosios Lietuvos kultūros kontekstą. Po Vokietijos kapituliacijos 1919 m. Versalio taikos sutartimi Mažoji Lietuva buvo padalyta pusiau: rytinė lietuvių gyvenamų žemių dalis liko Vokietijoje, šiaurinė, vadinama Klaipėdos kraštu, laikinai atiteko Antantės sudarytai Ambasadorių konferencijai. Kraštas (faktiškai iki 1923 m. valdomas Prancūzijos) Lietuvos karine intervencija buvo prisijungtas. 1924 m. Lietuvos ir Antantės sudarytoji sutartis nustatė Klaipėdos kraštui autonomines teises, bet Lietuvos valstybės politikai šiame krašte matė germanizacijos padarinius, todėl dėjo didžiules pastangas jį atlietuvininti ir integruoti į modernią Lietuvos valstybę. Sparti Mažosios Lietuvos germanizacija, atsispindinti XIX a. ir XX a. pr. regiono demografiniuose tyrimuose, liudijo dvikalbystės reiškinio progresą [17; 39]. Žemaitija iki 1795 m. Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padali-

² Europos ir pasaulio kontekste Mažoji Lietuva kaip etnis regionas nėra išimtis. Klasikiniais etninių regionų pavyzdžiais laikomi Bretanė – bretonai Prancūzijoje, Velsas – velsiečiai Didžiojoje Britanijoje, Katalonija – katalonai Ispanijoje, Kvebeko provincija – prancūzai Kanadoje. Šie etnosai savųjų ir svetimųjų suvokiami kaip atskiros tautos, jie paprastai turi išlaikę savo kalbą ir daugelį etninės kultūros elementų, gerokai besiskiriančių nuo valstybėje vyraujančios nacijos.

jimo disponavo savivalda, turėjo privilegijų garantuotas autonomines teises. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos regionuose formavosi savitos raštijos tradicijos: Prūsijos lietuvių ir žemaičių knyga iki XX a. buvo centrinė vietos inteligentų kultūrinės veiklos ašis. Etnografiniai Aukštaitijos [25–26], Dzūkijos [27; 55] ir Suvalkijos [28] regionai formavosi XIX a. pab. diferencijuojantis į atskiras etnografines teritorines grupes vadinamajam „Tikrosios Lietuvos“, arba tiesiog „Lietuvos“, regionui. Tada užgimė aukštaitiškos, dzūkiškos ir suvalkietiškos tapatybės, kurios skatino vietos gyventojų domėjimąsi savo regionų praeitimi. Knygotyros darbuose knygos istorijai užimant svarbias pozicijas Lietuvos regionalizmo raidos kontekstas gali sudaryti lemiamas ir jų ištirtumo prielaidas. Pažymėtina, kad

savitu Lietuvos regionu laikomas Vilniaus kraštas. Tai Lenkijos okupacinės valdžios 1920–1939 m. valdyta teritorija, kurioje išliko gajus dvikalbystės reiškinys – vartotos lenkų ir lietuvių kalbos. Tada ir vėliau dalis Vilniaus krašto gyventojų įgavo tuteiššką ar lenkišką tapatybę. Tai neabejotinai atsiliepė ir daugelyje šio krašto gyventojų kultūros sričių. Metodologiškai tikslinga Lietuvos regionus suvokti pagal jų istorinę raidą, tiesiogiai atsižvelgiant į regiono bendruomenės vaidmenį formuojant regioninę kultūrą [57], kurios sudedamoji dalis buvo ir knygos kultūra.

Paskutinius du dešimtmečius mokslo pasaulyje išgalinti *knygos kultūros* sąvoka tapo populiaru, kai kuriais atvejais, pasak Paulio Raabės, net madinga [54]. Kultūros kūrėjas yra socialiai motyvuotas individas [78], todėl

2 pav. Vladimiro Vasiljevo knygos kultūros modelis [76]

knygos kultūrą apskritai galėtume suvokti kaip žmonijos individualų ir kolektyvinių santykių su knyga kaip dvasine ir materialine vertybe. Šis aiškinimas pateiktų lakonišką atsakymą, bet nuo to nepaaiškėtų, kaip šis santykis turėtų būti tiriamas. Problemos sprendimo išeitį siūlo ne vienas teoretikas, tarp jų ir akademikas Vladimiras Vasiljevas. Mokslininkas, atlikęs išsamią Rusijos knygotyros mokyklos auklėtinių darbų analizę, sisteminio mokslo pagrindais teoriškai išvedė savo knygos kultūros modelį. Jis suvokiamas kaip nauja perspektyvi tyrimų paradigma (žr. 2 pav.).

Anot akademiko, knygos kultūrą suformuoja du tarpusavyje susiję veiksniai: visuomenės kultūrinis potencialas ir civilizacijos, kaip visuomenės dvasinių ir materialinių pasiekų, visuma [76]. Pirmojo veiksnio įtaką akademikas yra išaiškinęs atskiroje publikacijoje [75], tik patvirtinančioje mintį, kad paradigma remiamasi priežastiniu aiškinimo būdu grindžiamu determinizmu. V. Vasiljevas knygos kultūros visumą skaido į tris dalis: 1) platinimo kultūrą, 2) knygos kultūrą (siaurąją prasme) ir 3) skaitymo kultūrą [76]. V. Vasiljevas, skaidydamas knygos kultūrą (siaurąją prasme), dar išskiria kitas smulkesnes jos sudedamąsias dalis: a) leidybos kultūrą, b) knygos meną, c) poligrafinę kultūrą ir e) meninę knygrišystę [76].

Į regioninius tyrimus besiveržiantis V. Vasiljevo subrandintas *knygos kultūros* konceptas pateikia ne vieną regionizmo interpretaciją. Pavolgio specialistas Michailas Kurmajevs regioninę knygos kultūrą yra linkęs suvokti kaip bendruomenėje besivystančią teritoriškai lokalizuotą sistemą

[81]. Regioninė knygos kultūros sistema yra evoliucijos rezultatas. Regioniniai knygos kultūros tyrimai nėra selektyvūs, todėl visada pravartu atkreipti dėmesį į regioninės kultūros subordinaciją su valstybe ir nacija. Joje reikėtų ieškoti regionizmo saviraiškos formų, charakterizuojančių bendruomenės santykių su knygos kultūra ir leidžiančių tyrėjui atskirti gretimų regionų bendruomenių knygos kultūros tradicijas. Tokiu atveju regionizmas, kaip pažinimo būdas, suponuoja dvi tyrimo linkmes: 1) integracinę ir 2) defenzyvinę³. Pirmuoju atveju regioninės knygos kultūra traktuojama kaip įnašas į bendrą nacionalinę knygos kultūrą. Nacionalizmas užgimė tik XIX a., kai giminingos etnokultūrinės bendruomenės ėmė kurti vieną nacionalinę kultūrą [60]. Iki tol bendruomenėse vyravęs defenzyvinis požiūris į knygos kultūrą niekur nedingo, nors ir gerokai sumenko. Etninių regionų bendruomenės visada siekė sukurti patvarią knygos kultūros sistemą, kurioje visi dėmenys – autoriai, leidėjai, spaustuvininkai ir skaitytojai – veikė kaip viena uždara sistema, ginanti bendruomenę nuo išorės ir vidaus įtakos. Šis gana uždaras knygos kultūros pasaulėlis remiasi etnine knyga, realizuojančia kūrėjo ir vartotojo bendros kalbos, sąmonės ir vertybių atitikimą.

Lietuvos knygotyros istoriografijoje ryškiai matoma prof. Domo Kauno ir kt.

³ Defenzyvinė funkcija vedama iš knygos kultūrinės funkcijos tuo metu, kai kultūra yra veikiamą stipresnių išorės jėgų (vyksta akulturacija), o regioninės kultūros gynyba (difenzuva) lieka vienintelė patikima lokalinės bendruomenės išlikimo priemonė [80].

išplėtota Mažosios Lietuvos regiono tyrimų tradicija [68, 51–56], bet apskritai istoriografijoje dar mažai suvokiame galimybes ją apibendrinti ne vien chronologiniu [18], bet ir teritoriniu principu. Lietuvos regioninės politikos prioritetai ir vidiniai knygotyros mokslo poreikiai turi lemiamos įtakos naujų tyrimų ir metodologinių sprendimų paieškai. Pagrindinis tyrimo šaltinis – regioninių tyrimų pobūdžio istoriografija. Ją galima skirstyti į publikuotą ir nepublikuotą. Pastarajai priklauso rankraščiais likusios disertacijos, baigiamieji darbai, parengti, bet neskelbti veikalai. Jų nėra gausu, todėl didžiausias dėmesys sutelkiamas į skelbtus tyrimus. Taikoma atrankinė istoriografijos analizė, nes viename ribotos apimties darbe visos istoriografijos susisteminti nėra galimybių. Straipsnyje atsiribojama nuo kraštotyros veikalų ir neesminių tyrimų, turinčių reikšmės smulkesnių klausimų analizei, o ne platesnėms išvargoms.

Išdėstyti esminiai teiginiai, sudarantys tam tikrą sistemą pažiūrų į regioninę knygos kultūrą ir jos pažinimą, leidžia tyrimo objektu laikyti Lietuvoje atliekamus regioninius knygotyros tyrimus, orientuojantis į Lietuvos nacionalinės knygotyros mokyklos laimėjimus⁴. Jie pasižymi savo problematika, todėl atsizvelgiant į nacionalinės knygotyros istoriografijos kontekstą keliamas tikslas nustatyti šių tyrimų genezę. Tikslas bus pasiektas įvykdžius

uždavinius: 1) išryškinius regioninių tyrimų raidą, 2) įvertinus esamą situaciją ir 3) nubrėžus galimas tolesnes raidos perspektyvas.

REGIONINIŲ TYRIMŲ KRYPTIES ATSIRADIMAS

Knygotyra, subrendusi bibliografijos, filologijos ir istorijos mokslų sankirtoje, iš jų atsinešė ir pirmąsias pamatines tyrimų nuostatas, kurios *knygą* vertino kaip kultūros reiškinių, integruojantį autorių, leidėją, gamintoją, produktą ir jo vartotoją. Tik XIX a. sparčiau pradėjus plėtoti praktinę bibliografiją, kuri tuo metu suko retrospektyvos kryptimi, buvo galima tikėtis nuodugnesnių knygotyros studijų [73]. Lietuvoje ir gretimose šalyse dėl to meto bibliografinių ir filologinių tyrimų tradicijos atsiradusi knygos istorijos tyrimų perskyra visą lietuviškosios knygos pasaulį dalijo į dvi savarankiškas dalis – Didžiąją Lietuvą ir Mažąją Lietuvą. Didžiojoje Lietuvoje vyravo lotyniškas raidynas ir katalikiška raštijos tradicija, o Mažojoje – gotikinis raidynas ir protestantiška raštija. Tyrimų perskyra savaime grindė mintį apie Mažosios Lietuvos regiono knygos kultūros išskirtinumą, todėl ją imta suvokti autonomiškai kaip lygiavertę Didžiosios Lietuvos partnerę. Ryškiausiai tyrėjai Vilius Gaigalaitis (1870–1945) ir Anas Bruožis (1876–1928) įnešė didžiulį indėlį į regioninius tyrimus. Evangelikų kunigas, Mažosios Lietuvos kultūros ir politikos veikėjas V. Gaigalaitis, 1900 m. Karaliaučiaus universitete apgynęs disertaciją apie 1573 m. lietuvišką Wolfenbüttelio postilę, turėjo reikiamą išsilavinimą ir pakankamai

⁴ Aiškumo dėlei atsiribojama nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos perėmėjų Baltarusijos, Latvijos, Lenkijos, Rusijos ir Ukrainos tyrėjų indėlio į LDK knygos kultūros tyrimus, jų tiesiogiai nesiejant su Lietuvos nacionalinės knygotyros mokyklos pasiekimais.

palankias sąlygas sistemingai tirti Mažosios Lietuvos kultūrą ir jos praeitį. Jis per savo gyvenimo metus iš viso lietuvių ir vokiečių kalbomis paskelbė 23 knygas ir knygeles. Svarbiausi V. Gaigalaičio kalbotyros veikalai: disertacijos pagrindu išėjęs tyrimas *Die Wolfenbütteler litauische postillenhandschrift aus dem jahre 1573* (3 d., 1900–1903), pietizmo istorijos veikalas *Ewangeliszki surinkimai Lietuvoje* (1904), pirmoji istoriografinė regiono spaudos apžvalga *Lietuvos nusidavimai ir musū raszliawa* (1912), biografinė studijėlė *Kristijonas Dūnelaitis, jo gywastis ir darbai* (1914). Pasak prof. D. Kauno, V. Gaigalaitis savo darbuose siekė įtvirtinti lietuvininkų, kaip autochtonų, teises Mažojoje Lietuvoje ir taip juos ginti nuo vis agresyvesnės germanizacijos. V. Gaigalaičiui pagrindinis tyrimų šaltinis buvo Mažosios Lietuvos knyga – lietuviški spaudiniai (knygos ir periodika, skirta Prūsijos lietuviams). Jis stengėsi apimti visus leidinius nuo pirmųjų XVI a. prūsiskų darbų iki XX a. pr. vietos lietuviams skirtų veikalų, todėl dažnai naudojo bibliografinės apžvalgos principą. V. Gaigalaitis Mažosios Lietuvos lietuviškąją knygą suvokė kaip lietuvių (*liaudies*) dvasinio pasaulio atspindį. Mokslininkas savo darbuose taip pat siekė atskleisti individualų lietuvių santykį su knyga, kuri, jo teigimu, suformavo du šimtmečius Mažojoje Lietuvoje trukęs (XVIII–XX a.) pietistų sąjūdis ir bendra protestantiškos vokiečių kultūros įtaka [32, 193–207]. A. Bruožis, akivaizdžiai remdamasis V. Gaigalaičio apžvalga *Lietuvos nusidawimai ir musū raszliawa*, išleido kiek labiau struktūruotą didesnės apimties veikalą *Prūsų lietuvių raštija*

(1913) [32, 207]. Savo darbe A. Bruožis visą Mažosios Lietuvos raštiją suskirstė į tris dalis: 1) *dvasios reikalų knygos* (528), 2) *pasaulio reikalų knygos* (250) ir 3) *kalendoriai* (27) [13]. Jam priklauso ir 78 knygos veikejū biografijų rinkinys *Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesnieji lietuvių kalbos mylėtojai* (1920). Jame pristatyti lietuvių ir vokiečių raštijos veikejai, turėję įtakos lietuvių raštijos raidai [22]. V. Gaigalaičio ir A. Bruožio veikaluose aprėptų lietuviškų leidinių atrankos principas buvo etninis, todėl suregistruota lietuvininkų raštija atspindėjo šio etninio Prūsijos regiono kultūros išskirtinumą.

Kuriantis Lietuvos valstybei šalies etnokultūrinių grupių integracija bei kalbinė asimiliacija sparčiai naikino XIX a. subrendusią ir plačiai išsišakojusią žemaitiškosios knygos tradiciją. XX a. pr. nacionalinė inteligentija, aukštaičių tarmės pagrindu iškėlusią lietuvių bendrinę kalbą, opozicinės žemaičių raštijos nepalaikė, nors liaudis senųjų knygų dar nebuvo nustojusį. Į šešėlį besitraukianti žemaitiškoji knyga žemaičiams visada kėlė dviprasmiškus jausmus. Vieni ją norėjo išlaikyti, kiti nematė reikalo lanksčiau vertinti jos galimos egzistencijos. Tuo metu knygotyros mokslo priešakyje stovėjęs Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Vaclovas Biržiška (1884–1956), brolio Mykolo apibūdintas kaip iš *visų trijų brolių žemaičių bene tik bus karščiausias, kaip ir žemaitiškiausias žemaitis!* [10], taip pat turėjo tam tikrų savo įžvalgų. Retrospektyviosios *Lietuvių bibliografijos* rengėjas, disponuodamas dideliu kiekiu bibliografinės medžiagos, ėmėsi rekonstruoti žemaitiškosios knygos raidos istoriją.

Profesorius ją išdėstė 1927 m. literatūros almanache *Gubos* skelbtame straipsnyje „Žemaitiškoji knyga (Bibliografinė apžvalga)“ [12]. „Žemaitiškosios knygos“ genezė ir raida detaliai yra nagrinėta atskiroje autorius publikacijoje, todėl tik pažymėtina, kad V. Biržiška pirmasis Didžiosios Lietuvos knygos istorijoje atskleidė galimybes tyrinėti žemaičių tarpe parašytų leidinių visetą kaip regioninės kultūros artefaktų kompleksą [51]. Ši profesoriaus publikacija nebuvo atsitiktinė. Tai pirmasis didesnės apimties V. Biržiškos knygotyrisinis darbas, kurį jis, 1930 m. siekdamas ordinario profesoriaus vardo, nurodė VDU Teisų fakulteto Tarybai. Profesoriaus pasiekimams įvertinti Tarybos sprendimu buvo paskirtas prof. Mykolas Römeris. Apibendrinamas V. Biržiškos darbus, 1930 m. kovo 16 d. Tarybos posėdyje jis minėjo: *[v]isi tie atskiri rašiniai – tai atskiri vieno iš esmės vieningo prof. V. Biržiškos mokslinio darbo taikomo Lietuvių knygai ir jos istorijai [visuma]. Turint galvoje knygos reikšmę, kaip tautos kultūros elemento ir ypatingai jos reikšmę lietuvių tautai tragingoje lietuvių knygos istorijoje vad. spaudos uždraudimo laiku, kai kada [kova] dėl savo tautinės knygos suvaidino gal pačių [! patį svarbiausią] vaidmenį ne tik lietuvių tautai kultūriškai atgimti bet ir politiniai bręsti ir paruošti dirvą valstybės nepriklausomybei – reikia pripažinti, kad prof. V. Biržiškos mokslinis darbas turi mūsų šalies mokslui nepaprastos svarbos, savo gi turiniu jis yra tikrai moksliškas* [5]. Teigiamos M. Römerio išvados tuo metu V. Biržiškai buvo lemiamos, jam buvo suteiktas ordinario profesoriaus vardas, bet kartu recenzentas

užčiuopė ir būsimų profesoriaus darbų orientyrus. V. Biržiška, pasukęs apibendrinamų darbų kryptimi, lietuviškosios knygos istorijos nebeskirstė regioninėmis grupėmis. Tiesa, kiek aiškiau jis matė Mažosios Lietuvos lietuvių [11] ir žemaičių savarankiškos knygos istorijos tąsą, nutrūkusią XX a. pr. kuriantis nepriklausomai Lietuvos valstybei. Todėl V. Biržiška visą XX a. pirmos pusės žemaitiškąją raštiją kategoriškai vadino kuriuzine [1]. Amžininkas pernelyg nuvertino šią regioninės kultūros saviraiškos formą, kuri aiškiai išsiskyrė iš bendro šalies konteksto.

Lietuvos knygos kultūros tyrimams trūko lokalinio žvilgsnio, o tai labai riboja platesnių apibendrinimų galimybes. Tuo metu iškilęs dėmesys neseniai knygnešystės epochai skatino šio reiškinio tyrimus. Nors knygnešystė ir buvo masinis reiškinys, bet ne visi Didžiosios Lietuvos regionai į šį judėjimą įsitraukė vienodai: Prūsijos pasienio regionai Žemaitija ir Suvalkija buvo aktyvesni, o Aukštaitijos ir Dzūkijos kiek pasyvesni. Todėl Alfredas Šlikas (1902–1944) knygelėje *Kaip lietuvis knygnešys kovojo su caro galybe: didžiojo knygnešio J. Bielinio gyvenimas ir darbai* (1931) išryškino Aukštaitijos knygnešio Jurgio Bielinio (1846–1918) gyvenimą. Savo ruožtu kultūrininkas, Lietuvių krikščionių demokratų partijos veikėjas Vytautas Pranas Bičiūnas (1893–1943) didelės apimties veikalė *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai, 1831–1908* (1934) atskleidė Panemunėlio klebono (1872–1934) Jono Katelės vaidmenį organizuojant knygnešystę ir daraktorinį mokymą Aukštaitijoje. Suvalkijoje Pašėsupių kaimo (dab. Kalvarijos

sav.) knygnešių veiklą knygelėje *Pašėšupių knygnešiai* (1937) aprašė Pranas Mašiotas (1863–1940). Knygnešystės epochos tyrimai buvo svarbūs dėl lietuvių tautinės tapatybės ugdomojo aspekto, bet ne vien tik kovos su carizmu tada buvo aktualios. Dėl valdančiosios Lietuvių tautininkų sąjungos ir opozicinės Lietuvių krikščionių demokratų partijos priešpriešos, kuri gilino Bažnyčios ir valstybės konfliktą, buvo pastebimi ir bandymai tyrinėti esamą spaudos gyvenimą, įvertinti šių ideologinių grupių įtaką gyventojams. VDU Teologijos-filosofijos fakulteto studentas Bronius Matusevičius (1905–1985) savo baigiamajame darbe „Raseinių dekanato spauda ir pastoracinės perspektyvos“ (1935) ėmėsi nagrinėti šio dekanato spaudos gyvenimą: periodinės spaudos sklaidą, jos idėjiškumą, bibliotekų ir knygynų tinklą [4]. Kuniogo kelią pasirinkusio B. Matusevičiaus darbas turėjo katalikiškas ideologines nuostatas, kurios kiek santūriai vertino bendrą dekanato knygos kultūros situaciją, bet tyrimas vis dėlto atskleidė, kad Katalikų bažnyčios pastoracijos pastangos yra vaisingesnės nei autoritarinio Antano Smetonos režimo. Visada didesnės reikšmės turi tie veikalai, kurie išeina į visuomenę, bet ilgą laiką, neminint „XXVII knygos mėgėjų metraščio“, trūko tęstinio knygotyros krypties leidinio. Valstybės centrinės bibliotekos direktoriui Juozui Rimantui (1908–1973) ir kitiems bendraminčiams 1941 m. pradžioje kilo sumanymas pradėti leisti „Bibliotheca Litwana“. Ji būtų tapusi tęstiniu leidiniu, skirtu knygotyros,

bibliotekininkystės ir gretimų mokslo šakų problematikai, susijusiai su knyga. Prof. Vladas Žukas, rekonstravęs rinkinio turinį, nurodė, kad regioniniams tyrimams turėjo atstovauti Pauliaus Galaunės (1890–1988), Pelikso Bugailišio (1883–1965) ir Antano Maceikos (1905–1981) straipsniai. Pirmasis darbe „Raižiniai su žemaitiškais įrašais“ nagrinėjo XIX a. pr. žemaitiškąją grafiką, antrasis – Šiaulių miesto bibliotekų istoriją, trečiasis – Vilniaus lietuvių 1919–1939 m. spaudą. Antrojo pasaulinio karo metais dėl įvairiausių trukdžių „Bibliotheca Litwana“ nepasirodė. P. Galaunės ir Antano Maceikos darbai liko rankraščiais, tik P. Bugailiškis pasiskubino savo tyrimą paskelbti 1943 m. „Varpų“ almanache [74].

Antrasis pasaulinis karas išblaškė Lietuvos knygotyros mokslo potencialą, todėl daugelis pradėtų tyrimų nebegalėjo būti tęsiami. Apibendrinant Nepriklausomos Lietuvos metais pasiektą įdirbį galima pažymėti, kad Lietuvoje domėjimasis regionine problematika neatsiliko nuo to meto vykdomų tyrimų Lenkijoje [9, 24–32] ir Rusijoje [81, 46–47]. Modernios valstybės kūrė nacionalinę kultūrą, todėl mokslo prioritetai buvo nukreipti į skirtingus tyrimo laukus, kuriuose regionalizmas neturėjo įtakos. Ši mokslo politika negalėjo skatinti regioninių tyrimų, todėl jie visur buvo panašios brandos – sporadiški ir fragmentiški.

REGIONINIŲ KNYGOS KULTŪRŲ PAIEŠKOS SOVIETIZUOJANT LIETUVĄ

Po Antrojo pasaulinio karo sovietinėje Lietuvoje ne visos knygotyros, kaip ir kitų huma-

nitariųjų bei socialinių mokslų, problemos buvo tiriamos objektyviai – būta tam tikrų prioritetų [68, 49–50], draudžiamų temų ir konjunktyrinių išpareigojimų. Sovietų Sąjungos mokslo politikoje regioniniai tyrimai ilgą laiką nesudarė didesnės reikšmės, nes regioniško samprata buvo susieta su ekonomika, gamta ir politika [63]. Dėl bendrųjų marksizmo ekonominės teorijos prioritetų [65, 139] į regioninės kultūros visavertį gyvavimą, jos formų tęstinumą nebuvo tinkamai atsižvelgiama. Stokojant išorinio paskatinimo ir vidinės veiklos laisvės, naujų tyrimų krypčių paieškos kiek vėlavo. Teigiama aplinkybė buvo ta, kad po karo iš Vilniaus universiteto knygotyros disciplinos niekada visiškai nebuvo išgyvendintos. Istorijos ir filologijos fakultete Lietuvių knygos ir periodinės spaudos istoriją dėstė Julius Būtėnas (1908–1999) [35, 100]. Knygotyros tyrimų centru tapo 1952 m. Istorijos ir filologijos fakultete įkurtoji Bibliotekininkystės ir bibliografijos katedra (1973 m. padalinta į Bibliotekininkystės ir Mokslinės informacijos katedras). Katedrai nuo 1952 m. vadovavo Vilniaus universiteto bibliotekos direktorius (nuo 1961 m. – docentas, vėliau – 1980 m. profesorius) Levas Vladimirovas (1912–1999) [8]. Jo iniciatyva 1961 m. pradėtas leisti Vilniaus universiteto „Mokslinės bibliotekos metraštis“ ir mokslo darbų tęstinis leidinys „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, po dešimtmečio 1970 m. virtęs į „Knygotyrą“. L. Vladimirovas, sintetinėje *Vilniaus universiteto istorijoje, 1940–1979* (1979) apibendrinęs Bibliotekininkystės ir Mokslinės informa-

cijos katedrų įdirbį, gana santūriai pristatė jų vykdomus tyrimus [69]. Juose regioninė problematika tarsi neįfigūravo, nors tada jau aiškiai buvo matoma šios tyrimo krypties pradžia: Mažosios Lietuvos tema publikacijų sparčiai gausėjo.

Ilgą laiką tie, kurie ėmėsi įvairių su regionine knygos kultūra susijusių temų, tai darė dėl asmeninių sentimentų (pažinoti knygos veikėjai, gimtosios vietos trauka⁵), arba jos buvo šalutinės pagrindinių tyrimų krypčių atvašos. Sovietinėje knygotyros istoriografijoje (neminint studentų darbų) formavosi pasyvus požiūris į Didžiosios Lietuvos regionus. Dėl gilesnio lituanistikos klodo kiek labiau buvo domimasi Žemaitijos problematika. Regiono bibliotekų istoriją tyrė L. Vladimirovas [71] ir Antanas Tyla [64], leidybą – Vytautas Merkys (1929–2012), platinimą – Danutė Petkevičiūtė [68, 42, 53, 54]. Dzūkijos ir Suvalkijos problematika tarsi buvo aplenkta, tik Aukštaitijoje bibliotekų istoriją nagrinėjo bibliotekininkė Aldona Vokėnaitė [68, 82]. Mažosios Lietuvos tyrimams pradžią davė domėjimasis spaustuvių istorija – L. Vladimirovo [69] ir Juozo Jurginio (1909–1994) [24] bei Viliaus Užtupo (1927–2008) darbai [66]. Tyrimus kiek pildė Albino Enzino (1931–2006) leidybos ir bibliotekų bei Rimanto Vėbros (1931–1999) periodinės spaudos tyrimai [68, 55, 56]. Šie sporadiniai, daugiausia istorikų, darbai negalėjo įgauti kiek rim-

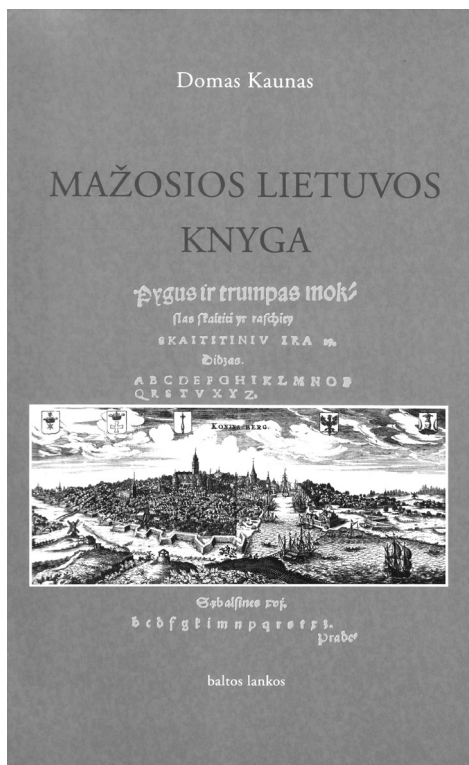
⁵ Prof. L. Vladimirovas 1981 m. rugsėjo 20 d. laiške Aleksandrui Šidlauskui minėjo: *jaučiu gimtajam [Telšių] miestui ir visai Žemaitijai, mano senelių prosenelių kraštui, didelę simpatiją* [60].

tesnio teorinio ir metodologinio regioninių tyrimų pagrindo, nes nė vienas šių autorių savo darbuose nebandė į regioninę knygos kultūrą žvelgti kompleksškai.

Vilniaus universiteto profesorius V. Žukas, Istorijos fakulteto Studentų mokslinės draugijos Bibliotekininkystės ir bibliografijos būrelio mokslinis vadovas, 1970 m. draugijoje apsilankiusiam pirmo kurso bibliotekininkystės ir bibliografijos studentui D. Kaunui apdairiai patarė domėtis Mažosios Lietuvos, kurioje autorius nuo vaikystės gyveno, knygos istorija. Regionas Antrojo pasaulinio karo metais dėl žudynių, trėmimų ir repatriacijos patyrė didelių demografinių nuostolių. Nepaprastai sparčiai vyko vietos lietuvių dvasinio ir materialinio pasaulio erozija. Mažosios Lietuvos kultūros istorijos tyrimai nebuvo išskirtinai ribojami, tik akivaizdžiai trūko pačios regiono bendruomenės indėlio. D. Kaunas, ne autochtonas, bet nuo mažumės susipažinęs su vietos lietuvių gyvenimo skirtybėmis, atrado tinkamą tyrimų dirvą visai savo tolesnei mokslinei veiklai. Pirmasis D. Kauno tyrimas apie Priekulės spaustuvės istoriją pasirodė „Knygotyroje“ 1976 m. [16, 78]. Sovietmečiu buvo paskelbta didžioji dalis šio mokslininko svarbiausių Mažosios Lietuvos knygos kultūros darbų. Vien „Knygotyros“ žurnale iki 1990 m. išspausdinta 12 straipsnių ir paskelbtos trys šaltinių publikacijos. Veikaluose buvo gvildenamos bibliotekų, leidybos, platinimo ir spaustuvų istorijos problemos. Ryškėjantis kompleksinis žvilgsnis į Mažosios Lietuvos knygos kultūrą atsispindi D. Kauno 1978 m. apgintoje daktaro disertacijoje „Klaipėdos krašto lietuvių

spaudos būklė Vokietijos valdymo metais (iki 1919)“. Joje pagrindinis dėmesys skirtas regiono spaustuvų istorijai, jų veiklą suvokiant ne selektyviai, bet stengiantis atskleisti, kiek bendra Mažosios Lietuvos kultūros ir politikos situacija atsispindėjo visoje vokiškoje ir lietuviškoje spaudos produkcijoje [3]. Vilniaus universiteto dėstytojo (nuo 1983 m. – docento, nuo 1993 m. – profesoriaus) D. Kauno stambesni veikalai, išėję knygomis, dažnai pirma pasirodydavo kaip metodinės priemonės⁶ ir tik vėliau jas gerokai papildžius buvo išleidžiamos monografijos bei žinynai. Minėtos disertacijos pagrindu išėjusioje monografijoje *Iš lietuvių knygos istorijos: Klaipėdos krašto lietuvių knyga iki 1919 metų* (1986) dėmesys skiriamas XIX–XX a. pr. Klaipėdos, Priekulės, Šilutės ir Bitėnų leidybos ir spaudos centrų analizei, išryškinant lietuviškos knygos vaidmenį lietuvininkų gyvenimui [30, 3]. Po metų pasirodė išsamus žinynas *Mažosios Lietuvos spaustuvės 1524–1940 metais*, kuriame suregistruotos ir aprašytos regione veikusios 374 spaustuvės. Tais pačiais metais D. Kaunas išleido ir bibliotekų istorijos veikalą – *Mažosios Lietuvos bibliotekos (iki 1940)*. Siekiant išryškinti Mažosios Lietuvos knygos kultūros specifiką didžiausias dėmesys buvo skirtas lituanistinėms bibliotekoms. V. Žukas, pirmasis įvertinęs D. Kauno tyrimų kryptingumą, savo įžvalgas išdėstydamas atsiliepime, pridėtame prie *Mažosios Lietuvos bibliotekos (iki 1940)*, konstatavo: *[a]utorius savo darbuose iškelia lietuviškus elementus Mažosios*

⁶ Kartais metodinių priemonių pavadinimas buvo parenkamas sąmoningai, siekiant lengviau gauti leidimą spaudai [16, 18].

Domas Kaunas. *Mažosios Lietuvos knyga*: lietuviškos knygos raida, 1547–1940. Vilnius, 1996.

Lietuvos kultūros istorijoje, atskleidžia ryšius ir sąveiką su Didžiosios Lietuvos spauda, parodo to krašto gyventojų įnašą į bendrą lietuvių tautos kultūrą. Mokslininkas lietuvių kultūros apraiškas glaudžiai sieja su visu regiono kultūros kontekstu – vokiečių ir kitų tautų atstovų spaus-tuvių, knygynų, bibliotekų veikla, daugiau ar mažiau prisidėjusia prie vietos gyventojų švie-timo, bendro kultūrinio ir pažangaus politinio ugdymo [72]. V. Žukas užčiuopė D. Kauno esmines teorines nuostatas: 1) sisteminiis žvilgsnis į Mažosios Lietuvos knygos kultū-

ra, ją suvokiant per knygų gamybą, leidybą, prekybą ir saugojimą, 2) Mažosios Lietuvos knygos kultūros pobūdį lėmė kintanti vokiškos ir lietuviškos nacionalinės kultūros įtaka, 3) lietuviška knyga buvo esminė lietuvių tapatybės išlaikymo priemonė, todėl pagrindinis regioninių tyrimų akcentas turi tekti ne visai regiono spaudos produkcijai, o tik lietuviškajai, skirtai Mažosios Lietuvos lietuviams. Pažymėtina, jog D. Kaunas savo darbuose visada siekė peržengti Mažosios Lietuvos regiono ribas, ieškoti sąsajų su Didžiąja Lietuva, kitais Vokietijos regionais ir pasaulio šalimis. Į Mažosios Lietuvos tyrimus XX a. 9-ajame dešimtmetyje įsitraukė ir V. Žukas bei D. Kauno auklėtinės Stasė Bivilytė ir Nijolė Lietuvninkaitė [68, 52–53]. Jų darbai dar labiau sustiprino regioninių tyrimų istoriografijos plėtotę. Neatsitiktinai Bernardo Aleknavičiaus, Evos Labutytės-Vanagienės (1938–2003), Birutės Žemgulienės ir D. Kauno iniciatyva 1981 m. Bitėnų pradinėje mokykloje buvo atidaryta žymaus Mažosios Lietuvos veikėjo, spaustuvininko ir leidėjo Martyno Jankaus ekspozicija. Ji, 1998 m. atstačius Antrojo pasaulinio karo metu sugriautą M. Jankaus spaustuvės pastatą, išsiplėtė į muziejų [58]. Iki šiol tai vienintelis spaudos muziejus Lietuvoje.

Sovietinėje Lietuvoje iš naujo užgimusi regioninių tyrimų kryptis savo atsiradimo laiku Sovietų Sąjungos kontekste neatsiliko, nors tuometinėje Rusijos Sovietų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje dėmesys vis labiau kryo į Sibiro ir Tolimųjų Rytų makroregiono problematiką, formavosi nauji tyrimų centrai [82, 7–16]. Tuo metu

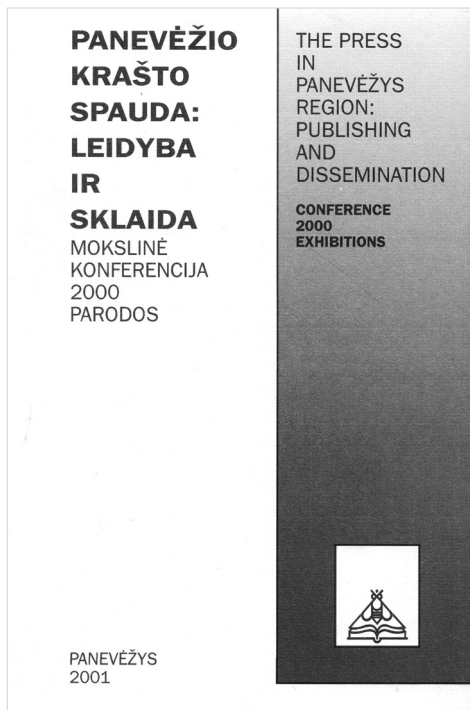
kaimyninės Lenkijos mokslininkai neturėjo didesnių regioninių tyrimų pasiekimų, bet aiškiai šią tyrimų kryptį suvokė, todėl brėžė strateginius ateities veiklos uždavinius [9]. Latvijoje buvo plėtojami Latgalos regiono tyrimai, daugiau dėmesio teikiant į latgalių raštiją [79, 133–136]. Įvertinus kaimynų pasiekimus matyti, kad sovietmečiu Lietuvos nacionalinė knygotyros mokykla neatsiliko nuo bendrosios knygotyros mokslo raidos.

REGIONINIŲ TYRIMŲ DIFERENCIACIJA

Lietuvai atgavus nepriklausomybę šalies mokslų (ypač humanitarinių ir socialinių) šakos patyrė sparčią evoliuciją. Teigiamos įtakos naujų tyrimo krypčių paieškai turėjo natūrali mokslo darbuotojų kartų kaita ir visa apimanti mokslo sistemos pertvarka. Įkūrus regioninius Klaipėdos (1991) ir Šiaulių (1997) universitetus, susidarė papildomos prielaidos labiau domėtis Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos problematika. Klaipėdos universitete 1992 m. įkurtas Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras (2003 m. pertvarkytas į Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutą), Socialinių mokslų fakultete įsteigta Bibliotekininkystės katedra (2009 m. ji įtraukta į Komunikacijos katedrą). Šiaulių universitete 2009 m. įkurtas Šiaurės Lietuvos tyrimų centras. Vilniaus universitete susitelkus komunikacijos ir informacijos srities specialistams, 1991 m. įsteigtas Komunikacijos fakultetas, kurio vienas iš pamatinių šakinių padalinių buvo ir Knygotyros katedra. Tyrimams išsiplėtus jos vardas 2003 m. pakeistas į Knygotyros ir dokumentotyros institutą

[44]. Institucinės permainos ir bendrieji teigiami poslinkiai leido atsiskleisti knygotyros mokslo potencialui, kuris iki tol ne visada galėjo daugelį temų tirti objektyviai ir nešališkai. Regioninius tyrimus galėjo paskatinti Lietuvoje 1992 m. pradėta vykdyti regioninė politika, kurios galutinis tikslas turėjo būti šalies administracinis pertvarkymas. Dėl įvairių politinių priežasčių dvidešimt metų trunkanti regionų administracinė reforma nebuvo įgyvendinta [38], bet vien įvairaus lygio diskusijos skatino tyrinėti šalies regionalizmo raidą, ieškoti regioninės kultūros formų, jos tęstinumo.

Pirmajame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje daugelis to meto akademinio sluoksnio tyrėjų dėl įvairių priežasčių (pavyzdžiui, dvasinės reabilitacijos, pereinant nuo sovietinių rusofilinių prie lietuviškų temų) ieškojo naujų tolesnio darbo perspektyvų. Regioninių knygotyros tyrimų krypties didesnių metamorfozių tada nebuvo. Šiais tyrimais kryptingai užsiėmusieji juos tęsė, o tie, kurie juose buvo atsitiktiniai, ir toliau reikėsi sporadiškai. Neminint paspartėjusių filologinių tyrimų (pavyzdžiui, Guido Michelini ir kt.), kryptingai Mažosios Lietuvos temą nagrinėjo D. Kaunas. Vienas iš pirmųjų profesoriaus veikalų buvo žinynas *Mažosios Lietuvos knygynai: (iki 1940 metų)* (1992). Jame suregistruota 909 komercinės įmonės ir pavieniai knygų prekeiviai. Kitais metais pasirodė D. Kauno darbas *Donelaičio žemės knygiai* (1993), skirtas Mažosios Lietuvos bibliofilijai. Padidėjęs domėjimasis šio regiono problematika skatino Lietuvos pretenzijas į Kaliningrado srityje naikinamą lietuvių kul-

Panevėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida: mokslinė konferencija, 2000, parodos. Panevėžys, 2001.

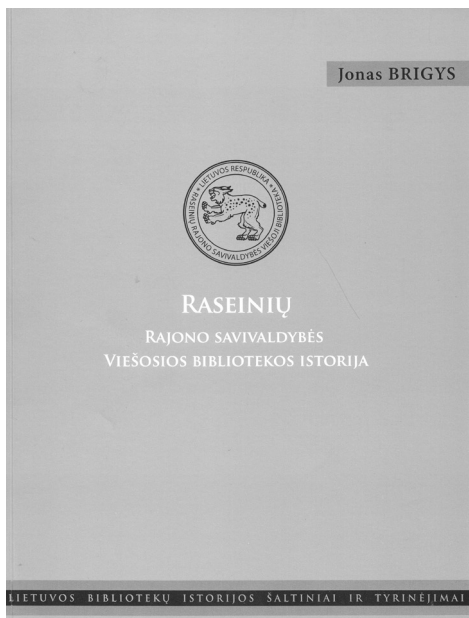
tūros paveldą, todėl neatsitiktinai Mažosios Lietuvos knygos kultūros tyrimuose atsivėrė naujos galimybės – iškilo M. Jankaus ir visos „aušrininkų“ epochos siluetai. Jiems buvo skiriamos knygos (pavyzdžiui, D. Kauno *Aušrininkas: tautinio atgimimo spaudos kūrėjas Jurgis Mikšas*, 1996), jų vardu buvo rengiamos knygotyros konferencijos, o jų pagrindu išleidavo teminiai „Knygotyros“ tomai. Mažosios Lietuvos tema šiame žurnale 1990–2012 m. pasirodė 54 publikacijos, iš jų 30 mokslinių straipsnių, 17 šaltinių publikacijų ir 7 recenzijos. Iš viso to kiekio net 23 publikacijos teko

D. Kaunui. Be pastarojo, Mažosios Lietuvos problematiką kiek aktyviau tyrinėjo tuometinė Knygotyros katedros doktorantė Liucija Citavičiūtė. Ji, vadovaujama D. Kauno, 2001 m. apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją „Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro poveikis lietuvių raštijos ir knygos kultūros plėtotei XVIII–XIX a. amžiuje“ [16, 154]. Disertacijos pagrindu L. Citavičiūtė išleido monografiją *Karaliaučiaus universiteto lietuvių kalbos seminaras: istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai* (2004). Kiti „Knygotyros“ autoriai, dažnai sutelkti teminių Mažosios Lietuvos konferencijų, regioniniuose tyrimuose retai pasireikšdavo, bet jų dalyvavimas turėjo svarbią mokslo ir žinių sklaidos reikšmę. Atlikus teminės „Knygotyros“ publikacijų charakteristikos analizę, matyti, kad daugiausia gvildentos periodikos (11), leidybos (10), spaustuvių (9) ir bibliotekų (7) istorijos, retai – istoriografijos (2), bibliografijos, filokartijos, knygrištytės ir platinimo (po 1) temos. Tyrimų branda net 12 kartų leido į įvairias Mažosios Lietuvos knygos kultūros problemas žvelgti sintetiškai. Šis įdirbis liudija atskirų klausimų analizę esant pakankamą, kad ją jau būtų galima apibendrinti. Pirmoji išsami Mažosios Lietuvos knygos kultūros sintezė buvo D. Kauno stambiausias veikalas *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida, 1547–1940* (1996). Jame profesorius pasitelkė paties išleistus parengiamuosius darbus apie bibliotekas, knygynus, knygos veikėjus ir spaustuves. Vienur šie apibendrinimai buvo kaip kontekstas, kitur – kaip tyrimų pamatai. Todėl šioje knygoje autorius galutinai įgyvendino

esmines savo teorines nuostatas, leidusias į Mažosios Lietuvos knygos kultūros istoriją žvelgti kaip į specifinį, daugiabriaunį lietuvių dvasinės ir materialinės kultūros paveikslą. Mažosios Lietuvos regiono knygos kultūros ištirtumas turėjo įtakos *Lietuviškosios knygos: istorijos metmenų* (1996) kolektyvo apsisprendimui lietuviškosios knygos istoriografiją sieti tik su Didžiąja Lietuva [18, 6]. Nors, pasak D. Kauno, Mažosios Lietuvos lietuviškosios knygos istoriografija nėra gausi, bet esamo įdirbio užteko, kad šio regiono knygos istorija Vilniaus universitete Komunikacijos fakultete būtų įtvirtinta kaip akademinis kursas [31]. Neatsitiktinai L. Vladimirovas 1999 m. viename interviu Mažosios Lietuvos knygos istoriją taip pat matė kaip specialųjį kursą, nors sovietiniais metais buvo linkęs net sujungti savarankiškus bibliotekų ir knygos istorijos kursus [35, 104].

Įsitvirtinus Mažosios Lietuvos tyrimams, Didžiojoje Lietuvoje vis ryškiau išsiskyrė Žemaitijos regionas. Vien „Knygotyros“ žurnale 1990–2012 m. šio regiono problematika buvo gvildinama 17-oje straipsnių. Juose daugiausia dėmesio buvo skiriama Žemaitijos bibliotekų istorijai, bet greta jų nagrinėtos ir teorinės regioninių tyrimų problemos. Įvertinus esminius istoriografinius pasiekimus matyti, kad išskirtinis dėmesys šiam regionui kilo iš šiauliečių ir plungiškių iniciatyvų. Šiauliai, didžiausias regiono miestas, turintis universitetą ir „Aušros“ muziejų, naujus tyrimus galėjo išjudinti pakankamai sparčiai. Šiauliečiams labiausiai rūpėjo atskirų Šiaulių miesto ir apskrities knygos kultūros klausimų analizė: Jonas Nekrašius plėtojo

knygrišystės [45], muziejininkas Almantas Šlivinskas – knygų prekybos [62], Nijolė Petraitytė – bibliotekų [48], Vilius Puronas – leidybos ir spaustuvių istorijos tyrimus. Šiuo metu platesnių apibendrinamųjų darbų dar stokojama, nors Sigitos Drobenkos [2], J. Nekrašiaus ir V. Purono veikaluose tokių intencijų būta [53]. Nemenka vidinė paskata domėtis Žemaitijos regionu yra Plungės Simono Daukanto bibliofilų klubo rengiamos „Žemaičių knygos“ konferencijos (iš viso keturios) [15]. Jose klubas bando burti mokslininkus, besidominčius viso Žemaitijos regiono problematika. Šiose konferencijose buvo pristatyta ne viena tyrimų idėja, kuri vėliau brendė platesnių veikalų pavidalu. Senosios Žemaitijos bažnytinio meno ir dvarų praeities tyrimuose reiškiasi Žemaičių akademija, savo užmojus dažnai siejanti su Vilniaus dailės akademijos mokslininkų kolektyvu. Šiame kontekste daugiausia dėmesio sulaukia dvarų [43] ir vienuolynų [37] bibliotekos. Greta šių iniciatyvų nemažai nuveikė ir pavieniai tyrėjai, turintys platesnes tyrimo temas. Išskirtinas prof. Arvydo Pacevičiaus indėlis tiriant Žemaitijos vienuolynų ir bibliofilų bibliotekas [68, 76, 85]. Nuosekliai Raseinių krašto knygos istoriją tiria Raseinių viešosios bibliotekos bibliotekininkas Jonas Brigys. Stambiausias jo veikalas – *Raseinių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos istorija* (2009). Regioniniu tyrimu laikytinas ir D. Kauno naujausias veikalas apie grafo Jurgio Platerio (1810–1831) lituanistinę biblioteką [29]. Jos atsiradimo vieta (Gedminaičiai prie Švėkšnos) ir laikas (XIX a. pr.) neabejotinai buvo nulemti bendro to meto žemaičių litu-

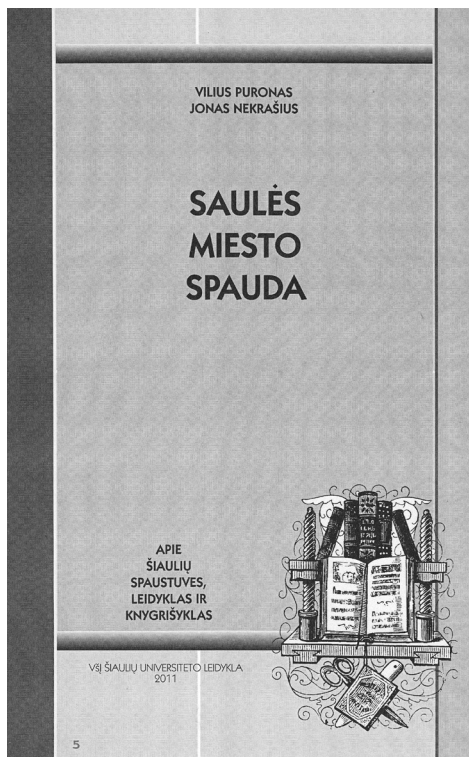

Jonas Brigys. *Raseinių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos istorija*. Vilnius, 2009.

anistinio sąjūdžio pakilimo. Pastaruoju metu Žemaitijos regiono knygos kultūros tyrimus atlieka ir šio straipsnio autorius, didžiausią savo dėmesį telkiantis į fundamentalesnes regionistikos problemas [49–52].

Stokojant istoriografinio įdirbio, institucinio ir visuomeninio poreikio, Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos regionai šiuo metu yra tik pradinėje tyrimų raidos pakopoje. Kiek ryškiau pastebimos teigiamos permainos Aukštaitijoje. Vienas iš pirmųjų darbų buvo istoriko A. Tylos studija *Garšvių knygnešių draugija* (1991), kurioje autorius atskleidė Garšvių kaime (dab. Panevėžio r.) 1885–1896 m. įsikūrusios nelegalios knygnešių draugijos veiklą. Ne mažiau reikšminga

Kazio Misiaus ir Benjamins Kaluškevičiaus monografija apie Garšvių knygnešių draugijos narį J. Bielinį *Didysis knygnešys Jurgis Bielinis* (2006). Knygininkystės istorijoje išsiskiria Joanos Vigos Čiplytės mokslo populiarinamasis veikalas apie Panevėžio knygininą *Juozas Masiulis: knygnešys ir knyginininkas* (2005). Su knygnešystės epocha susijęs ir Aukštaitijos bibliofilas Stanislovas Didžiulis (1850–1927), kurio asmeninę biblioteką rekonstravo N. Lietuvninkaitė [59]. Daugiausia bibliotekininkų pastangomis išsamūs biografiniai knygnešių sąvadai yra parengti apie Anykščių [6], Pasvalio [47] ir Rokiškio [56] vietoves. Išskirtiniai A. Pacevičiaus vykdomi Aukštaitijos bažnyčių [46] ir vienuolynų bibliotekų tyrimai [68, 81, 85]. Naujoviškas Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų instituto vykdomas projektas BARIS (vadovas prof. A. Pacevičius), apimantis Vilniaus bažnytinės provincijos bažnyčių archyvus ir bibliotekas. Šiuo metu projekto darbai daugiausia sutelkti į archyvus, bet strateginis jo tikslas yra ir bažnyčių bibliotekų apskaita bei viešinimas [67]. Pastaruoju metu paspartėjo viešųjų bibliotekų tyrimai, paskatinti šalies bibliotekų tinklo modernizavimo. Išėjo kolektyviniai darbai *Anykščių viešoji bibliotekos istorija* (2007), *Joniškio Jono Avyžiaus viešoji biblioteka* (2007) ir *Biržų rajono savivaldybės Jurgio Bielinio viešoji biblioteka* (2012). Angelė Mikelėnaitė parengė Juozo Miltinio (1907–1994) asmeninės bibliotekos katalogą [23]. Lokaliniai institucinių ir asmeninių bibliotekų tyrimai, apibendrinti regioniniu

Vilius Pūronas ir Jonas Nekrašius. *Saulės miesto veidas. IV: Saulės miesto spauda*. Šiauliai, 2011 [i. e. 2012]

mastu, ateityje sudarys išsamų Aukštaitijos knygos kultūros vaizdą. Į Aukštaitijos knygos kultūros tyrimus kiek svaresnį indėlį mėgina įnešti Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bibliotekos darbuotojai, įvairiomis formomis (daugiausia konferencijomis) telkiantys apie save besidominčius šio regiono problematika.

Domėjimasis Dzūkijos knygos kultūros istorija sutapo su atgauta Lietuvos nepriklausomybe. Albinas Špakauskas 1991 m. išleido

brošiūrą *Pietų Lietuvos spaustuvės*, kurioje buvo bandyta susisteminti turimus duomenis apie buvusias šio regiono spaudos įmones. Parodyta tyrimų intencija neišsiplėtė, tik dėl minėto bibliotekų tinklo modernizacijos paskatos 2012 m. buvo išleista kolektyvinė *Elektrėnų savivaldybės viešosios bibliotekos istorija*. Suvalkijoje regioniniai tyrimai taip pat vyksta vangiai. Kiek labiau pastebimas knygnešystės epochos aktualinimas: 2003 m. išleistas informacinis leidinys *Šakių krašto knygnešiai*. Leidybos ir spaudos istorijos supratimą kiek praplečia Ivetos Jakimavičiūtės darbai apie Nepriklausomos Lietuvos metais Marijampolėje aktyviai veikusią marijonų vienuolijos spaustuvę ir jos leidybinę veiklą [19–21].

Regioninių tyrimų savivokos problemiškas atsiskleidžia Ingos Liepaitės 2008 m. anketinės apklausos pagrindu atliktame tyrime apie šiuolaikinę knygotyros būklę. Vykdomų knygotyros tyrimų kryptis respondentai dažnai klasifikuodavo pagal vidinę knygotyros mokslo sandarą. Tik vienas anoniminis respondentas nurodė, kad Lietuvoje plėtojami ir funkcinii (ekonominių ir politinių) regionų tyrimai. Respondentas juos pirmiausia siejo su N. Lietuvinkaitės ir Daivos Narbutienės darbais apie senąją Kauno ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lotyniškąją knygą [36]. Šių tyrimų priskyrimas regioniniams lieka diskusinis, kadangi nei minėtos autorės juos tokiais laiko, nei yra aiškiai išreikšta šių regionų išskirties samprata. Daugiau reikėtų žvelgti į regioninės knygos kultūros diachroniją, ją siejant su kitų regioninės kultūros formų

tęstinumu. Per dvidešimt dvejus nepriklausomybės metus dėl šalies demografinės padėties, regioninės politikos neveiksmumo nebuvo sukurta regioninių tyrimų centrų, kolektyvų, kuriuose regioninės knygos kultūros problematika užimtų centrinę tyrimų ašį. Žvelgdami į kaimynų darbų apimtį negalime varžytis su Rusijoje garsėjančia Novosibirsko regionine knygotyros mokykla [61]. Kiek mažiau nusileidžiame Lenkijos kolegoms. Čia nėra išryškėjusių regioninių tyrimų centrų, bet šia problematika apginta ne viena disertacija, todėl laimėjimų yra daugiau.

IŠVADOS

Regioniniai tyrimai nėra savitiksliai, jie turi aiškų metodologinį pagrindą – regionizmą, skatinantį į šiuos tyrimus žvelgti kompleksiskai, ieškoti savitų regioninės kultūros saviraiškos formų. Regioninių tyrimų pagrindinė varomoji ašis – savivoka. Tad jei valstybė, nacija ir pati regiono bendruomenė savęs nesuvokia kaip erdvinio vieneto, visi tokio pobūdžio tyrimai yra tik fragmentiški rekonstrukcijos bandymai. Vargu ar į regioninius tyrimus ateis pašaliniai asmenys ir imsisi tyrinėti Lietuvos regionų knygos kultūrą, tad šioje plotmėje turi rasti pačios regiono bendruomenės iniciatyva, peržengianti etnokultūros tyrimų ribas. Viena yra tyrinėti regioninių bendruomenių papročius, kita – santykį su knyga kaip dvasine ir materialine vertybe, bet daugeliu atveju senovė ir modernybė žengia kartu. Todėl regioniniai knygotyros tyrimai visada kėlė

regioninės kultūros problematiką, siekė nubrėžti tarpregioninius ryšius, parodyti regionų bendruomenių kultūros diachroniją ir integralumą tautos, valstybės ir pasaulio kontekste. Žvelgiant iš V. Vasiljevo knygos kultūros paradigmos pozicijų, nors ir netolygiai, daugelį knygos kultūros aspektų esame daugiau ar mažiau tyrinėję, bet kiek aiškiau visada regėjome Mažosios Lietuvos knygos kultūros išskirtinumą, blankiau – Žemaitijos, o dėl vėlyvo regioninių tapatybių formavimosi procesų Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos regionų indėlis į regioninius tyrimus yra mažesnis. Lietuvos regioninė politika, nors ir neišplėtotą, bet regioninių kultūrų atgimimo idėjos palankiai veikia šią tyrimų tradiciją. Svarbiausias istoriografinis pasiekimas – įtvirtinta autonominė Mažosios Lietuvos knygos kultūros samprata. Neatsitiktinai XX a. pirmoje pusėje regioniniai knygotyros tyrimai brendo Vytauto Didžiojo universitete, o XX a. antroje pusėje pradėti plėtoti Vilniaus universitete, todėl daugiausia regioninių tyrimų teorinių ir empirinių žinių buvo ir yra sutelkę bibliotekininkystės ir knygotyros mokslų atstovai. Iš jų išsiskiria prof. D. Kaunas, sistemingai vykdamas Mažosios Lietuvos knygos kultūros istorijos tyrimus. Knygos kultūros tyrimai nėra vien istoriniai, todėl dabarties situacijos fiksavimas ir analizė ne mažiau svarbi nei praeities knygos istorijos problemų tyrimai. Ateities tyrimų uždavinys – ieškoti teorinių ir metodologinių sprendimų, leidžiančių regioninę knygos kultūrą vertinti kaip regioninės kultūros saviraiškos formą.

NUORODOS

Nepublikuoti šaltiniai

1. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Tarp knygų ir bibliotekų*. Žemaitiškoji knyga. 1954. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 314–544, lap. 2.

2. DROBENKA, Sigitas. *Šiaulių spauda 1918–1940 metais*: magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakulteto archyvas. 2001. 254 lap.

3. KAUNAS, Domas. *Klaipėdos krašto lietuvių spaudos būklė Vokietijos valdymo metais (iki 1919)*: disertacija istorijos kandidato laipsniui gauti. Vilnius, 1978. VUB RS, f. 76-2295. 248 lap.

4. MATUSEVIČIUS, Bronius. *Raseinių dekanato spauda ir pastoracinės perspektyvos*: diplominis darbas. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas, 1935. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 18, b. 196. 56 lap.

5. *Teisių fakulteto 1930 m. kovo 16 d. posėdžio protokolas*. LCVA, f. 391, ap. 4, b. 869, lap. 180.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

6. *Anykščių krašto knygnešiai ir daraktoriai*. Sudarytoja Audronė Berezauskienė. Utena, 2004. 223, [1] p.

7. *Bartuvos euroregionas*. [Skuodas, 2008]. 1 žml.

8. BENDŽIUS, Andrius. Pagrindinė katedrų sudėtis. Iš *Vilniaus universiteto istorija, 1940–1979*. Vilnius, 1979, p. 398.

9. BIENKOWSKA, Barbara. Badania regionalne w historiografi kasiążki. *Studia o kasiążce*, 1988, t. 17, s. 17–32.

10. BIRŽIŠKA, Mykolas. Brolio paaiškinimai. Iš BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. Chicago, 1960, t. 1, p. XV.

11. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Knygotyros darbai*. Vilnius, 1998, p. 265–281.

12. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Žemaitiškoji knyga. Bibliografinė apžvalga. Iš *Gubos*: literatūros almanachas. Kaunas, 1927, p. 99–117.

13. BRUOŽIS, Ansas. *Prūsų lietuvių raštija*: trumpa Prūsų lietuvių knygų, kalendorių ir laikraščių apžvalga / A. B. Klaipėdiškis. Tilžė, 1913. 88 p.

14. ČAPLIKAS, Vygandas. *Lietuvos ir Europos Sąjungos regioninė politika*. Kaunas; Vilnius, 2006. 175 p.

15. ČERNECKYTĖ, Aistė. Simono Daukanto bibliofilų klubo veiklos kryptys 1984–2009 m. *Žemaičių bibliofilas*, 2009, vas. 12, nr. 5, p. 2.

16. *Domas Kaunas*: bibliografijos rodyklė. Sudarytoja Rasa Pukėnienė. Vilnius, 2009. 303 p.

17. GLIOŽAITIS, Algirdas Antanas. Klaipėdos kraštas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2006, t. 10, p. 209–210.

18. GLOSIENĖ, Audronė ir kt. *Lietuviškoji knyga*: istorijos metmenys: nuo rašto atsiradimo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais. Vilnius, 1996. 226 p.

19. JAKIMAVIČIŪTĖ, Iveta. Marijampolės marijonų vienuolyno leidybinė veikla tarpukario Lietuvoje. *Suvalkija*: etnokultūros žurnalas, 2010, nr. 2 (43), p. 49–60.

20. JAKIMAVIČIŪTĖ, Iveta. Marijampolės marijonų vienuolyno tarpukario Lietuvoje leisti periodiniai leidiniai. *Suvalkija*, 2012, nr. 1, p. 43–51.

21. JAKIMAVIČIŪTĖ, Iveta. Nepriklausomos Lietuvos Marijampolės marijonų vienuolyno spautuvė. *Knygotyra*, 2003, t. 40, p. 197–234.

22. JAKIMAVIČIŪTĖ, Iveta. 1918–1944 metų Lietuvos knygos veikėjų biografistikos šaltiniai. *Knygotyra*, 2007, t. 48, p. 175.
23. *Juozo Miltonio asmeninė biblioteka*: katalogas. Sudarytoja Angelė Mikelinškaitė. Panevėžys, 2008–2009, 2 t.
24. JURGINIS, Juozas. Jagomasto spaustuvė ir leidykla „Lituania“ Tilžėje. Iš *Iš Lietuvos kultūros istorijos. Spauda ir spaustuvės*. Vilnius, 1972, p. 273–296.
25. KALNIUS, Petras. Aukštaitiškumas lietuviškosios tapatybės kontekste. Iš *Aukštaičių tapatumo paieškos*: straipsnių rinkinys. Kaunas, 2006. p. 68–81.
26. KALNIUS, Petras. Etnografinė Aukštaitija. Iš *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Sudarytoja Vida Savoniakaitė. Vilnius, 2011, p. 91–97.
27. KALNIUS, Petras. Etnografinė Dzūkija. Iš *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Sudarytoja Vida Savoniakaitė. Vilnius, 2011, p. 98–103.
28. KALNIUS, Petras. Etnografinė Suvalkija. Iš *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Sudarytoja Vida Savoniakaitė. Vilnius, 2011, p. 109–105.
29. KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii comitis de Plater = Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas*. Vilnius, 2012. 294, [1] p.
30. KAUNAS, Domas. *Iš lietuvių knygos istorijos*: Klaipėdos krašto lietuvių knyga iki 1919 metų. Vilnius, 1986, p. 3.
31. KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos lietuviškosios knygos istorija*: mokomasis leidinys. Vilnius, 2011, p. 8.
32. KAUNAS, Domas. Viliaus Gaigalaičio knygotyrynės nuostatos ir veikla. *Knygotyra*, 2007, t. 48, p. 187–238.
33. KAVALIAUSKAS, Paulius. Lietuvos Respublikos teritorinės sandaros tobulinimas įvertinant istorinius ir etnokultūrinius veiksnius. Iš *Lietuvos regioninė politika ir teritorinės sandaros tobulinimas*: konferencijos „Lietuvos Respublikos teritorinės sandaros tobulinimo problema“, vykusios 2004 m. balandžio 14 d., medžiaga. Vilnius, 2004, p. 21.
34. *Kultūrinis ir rekreacinis turizmas euroregione „Nemunas“ = Cultural and recreational tourism in the Nemunas Euroregion = Культурный и рекреационный туризм в еврорегионе „Неман“*. Vilnius, [2003]. 26 p.
35. LIEPAITĖ, Inga. Lietuvos knygotyros mokyklos koncepcijų raiška akademiiniuose kursuose. *Knygotyra*, 2010, t. 54, p. 93–110.
36. LIEPAITĖ, Inga. Lietuvos šiuolaikinės knygotyros būklė. *Knygotyra*, 2008, t. 51, p. 102.
37. LIŠKEVIČIENĖ, Jolita. Biblioteka. Iš *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*. Vilnius, 2004, p. 47–67.
38. MANIOKAS, Klaudijus. Regioninė politika Lietuvoje. Iš *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2000*. Vilnius, 2000, p. 20–24.
39. MATULEVIČIUS, Algirdas. Mažosios Lietuvos lietuvininkai. Iš *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Sudarytoja Vida Savoniakaitė. Vilnius, 2011, p. 293–297.
40. MIGOŃ, Krzysztof. Bibliologia – nauka o kulturze książki. *Nauka*, 2005, nr. 2, s. 49–57.
41. MIGOŃ, Krzysztof. Книжная культура – способа акрэслення паняцця як навуковай катэгорыі. Iš *Беларуская кніга ў кантэксте сучаснай кніжнай культуры*: гісторыя і сучаснасць. Мінск, 2011, с. 32–33.
42. MIGOŃS, Krzysztof. Bibliologija pasaulyje. *Tarp knygų*, 2000, nr. 7, p. 18.
43. MILTENYTĖ, Asta. Baronų Rönne bibliotekos. Iš *Renavas*. Vilnius, 2001, p. 133–142.
44. NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje periodizacija ir chronologija. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 16.

45. NEKRAŠIUS, Jonas. Knygrišiai ir knygriškyklos Lietuvoje ir Šiaulių krašte (XV a.–XX a. pradžia). Iš *Šiaurės Lietuva*: almanachas, 2011, p. 117–139.
46. PACEVIČIUS, Arvydas. Molėtų dekanato bažnyčių bibliotekos: knygų ženklų labirintais. *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis*, 2010, t. 33, p. 97–131.
47. *Pasvalio krašto knygnešiai* [Elektroninis išteklius]: [informacinis leidinys]. Sudarė R. Bedulytė, V. Kazilionytė, B. Lapinskaitė. Pasvalys, 2005. 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM).
48. PETRAITYTĖ, Nijolė. *Šiaulių viešoji biblioteka*: istorinės atodairos, 1920–1950 m. Šiauliai, 2004. 155, [1] p.
49. PETREIKIS, Tomas. Dabarties žemaitiškoji knyga. Iš *Žemaičių kultūros savastys*: nuo Vilniaus kalnų prie Baublio slenksčio. Vilnius, 2012, t. 1, p. 17–34.
50. PETREIKIS, Tomas. Regioninės knygos samprata ir apibrėžtis (Žemaitijos knygos pavyzdžiu). *Knygotyra*, 2009, t. 53, p. 85–111.
51. PETREIKIS, Tomas. Vlado Biržiškos žemaitiškosios knygos koncepcija. *Knygotyra*, 2010, t. 55, p. 126–139.
52. PETREIKIS, Tomas. Žemaitijos regioninė knyga ir žemaičių tapatybė XX a. I pusėje. *Tautosakos darbai*, 2012, t. 43, p. 85–108.
53. PURONAS, Vilius; NEKRAŠIUS, Jonas. *Saulės miesto veidas*. IV: Saulės miesto spauda. Šiauliai, 2011 [i. e. 2012], p. 26–126.
54. RAABE, Paul. Knygos kultūros reikšmės Europai. *Knygotyros*, 2001, t. 39, p. 85.
55. RAGAUSKAITĖ, Alma. Kompleksinė kultūrinio regiono samprata. *Tautosakos darbai*, 2012, t. 43, p. 112–122.
56. *Rokiškio krašto knygnešiai*: straipsnių rinkinys, bibliografija. Sudarytoja Rita Viskaitienė. Rokiškis, 2004. 71, [1] p.
57. SAVONIAKAITĖ, Vida. Regioniniai ir vietos tyrimai. Iš *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Sudarytoja Vida Savonikaitė. Vilnius, 2011, p. 344.
58. SKIPITINĖS, Giedrė; SKIPITIS, Eugenijus. *Martyno Jankaus muziejus Bitėnuose*. Klaipėda, 2006, p. 34–41.
59. *Stanislovo Didžiulio asmeninė biblioteka*: katalogas. Parengė Nijolė Lietuvnikaitė. Kaunas, 2004. 271, [1] p.
60. STATKUS, Nortautas. *Etniškumas ir nacionalizmas*: istorinis ir teorinis aspektai. Vilnius, 2003, p. 119.
61. ŠIDLAUSKAS, Aleksandras. Levo Vladimirovo laiškas į Telšius. *Tarp knygų*, 2006, vasaris (nr. 2), p. 2.
62. ŠLIVINSKAS, Almantas. Knygos įstaugos Šiauliuose 1860–1940 metais. *Varpai*, 2010, t. 25, p. 238–259.
63. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 1985, p. 418–419.
64. TYLA, Antanas. XIX a. pabaigos išsilavinusio Žemaitijos valstiečio bibliotekėlė. Iš *Kraštotyra*. Vilnius, 1975, p. 119–122.
65. TOMANEY, Johan. Region. Iš *International Encyclopedia of Human Geography*. Amsterdam, 2009, vol. 9, p. 136–150.
66. UŽTUPAS, Vilius. Martynas Jankus – knygų leidėjas ir spaustuvininkas. Iš *Kraštotyra*. Vilnius, 1975, p. 125–144.
67. Vilniaus bažnytinės provincijos archyvų dokumentų ir knygų metaduomenų informacinė sistema (BARIS). Prieiga per internetą: <http://www.kf.vu.lt/baris/BARIS_apie.html>.
68. *Vilniaus universiteto mokslo darbų „Knygotyra“ turinio rodyklė*: 1961–2005, t. 1–45. Sudarė Osvaldas Janonis. Vilnius, 2005. 137 p.
69. VLADIMIROVAS, Levas. Bibliotekinių rinkymų ir informacija. Iš *Vilniaus universiteto istorija, 1940–1979*. Vilnius, 1979, p. 322–324.
70. VLADIMIROVAS, Levas. Karaliaučiaus spaudos pradininkas Hansas Veinreichas ir pirmieji jo darbo tęsėjai (XVI–XVII a.). *Bib-*

liotekininkystės ir bibliografijos klausimai, 1961, t. 1, p. 99–110.

71. VLADIMIROVAS, Levas. Šiaulių Zubovų bibliotekos klausimu. Iš *Mokslinės bibliotekos metraštis*: 1958–1959. Vilnius, 1961, p. 203–216.

72. ŽUKAS, Vladas. [Apie autorių]. Iš KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos bibliotekos (iki 1940 metų)*. Vilnius, 1987, viršelio aplangas.

73. ŽUKAS, Vladas. *Knygotyros bruožai*. Vilnius, 1989, p. 82–94.

74. ŽUKAS, Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*, 1991, t. 17 (24), p. 54, 56.

75. ВАСИЛЬЕВ, Владимир. Книга и книжная культура как составная часть культурно-исторического процесса: исследовательские тенденции и новые оценки. In *Книга – источник культуры: проблемы и методы исследования: материалы Международной конференции (Минск, 25–27 ноября 2008 г.)*. Москва, 2008, с. 381–399.

76. ВАСИЛЬЕВ, Владимир. *Книга и книжная культура на переломных этапах истории России: теория, история, современность*. Москва, 2005, с. 98–99.

77. ВАСИЛЬЕВ, Владимир; ЕРМОЛАЕВА, М. А. Российско-Белорусский проект

«Книжная культура России и Беларуси. Комплексные исследования в контексте историко-культурного взаимодействия». Iš *Материалы VI Международных книговедческих чтений «Библиотеки в формировании инновационной среды для развития науки, образования и бизнеса» (Минск, 27–29 октября 2010 г.)* / составитель Л. Г. Кирюхина. Минск, 2010, с. 55–57.

78. ДОКУЧАЕВ, Илья. *Основоположения исторической аксиологии культуры*. СПб, 2009, с. 37.

79. ЗАНДЕРС, Виестур. Книжное дело Латгалии в эпохе латинского шрифта: историографический обзор (1904–2004). *Кnygotyra*, 2005, т. 44, p. 131–139.

80. КУНЯЕВ, Николай; УРАЛОВ, Дмитрий; ФАБРИЧНОВ, Александр. *Документоведение: учебник*. Москва, 2008, с. 16–17.

81. КУРМАЕВ, Михаил. *Книжная культура Среднево Поволжья XVII–начала XX вв. (на материалах Пензенской, Симбирской и Самарской губернии)*: автореферат диссертации. Самара, 2010, с. 13.

82. ШАБАЛИНА, Мария. *Книговедение: опыт региональных изысканий*. Москва, 2006. 159 с.

REGIONAL STUDIES OF THE BOOK CULTURE IN LITHUANIA

TOMAS PETREKIS

Abstract

Regional studies are not ends in themselves; they have a clear methodological basis – regionalism – promoting the complex look at these studies, as well as the search for distinctive forms of regional cultural expressions. In Lithuania, century-long regional studies of book culture have survived an uneven evolution. It was influenced by the instability of the evolution

of regionalism, the processes of sovietisation, and the inaction of current regional policy in the country. In the context of Eastern Europe, regional studies have not significantly lagged behind the general development of book science; thus, the attention to them has always remained fairly consistent. The largest historical gains are achieved by the studies of Lithuania Minor,

started in the 20th century by Prof. V. Gaigalaitis and A. Bruožis, and in the 70s taken over and qualitatively developed by Prof. D. Kaunas. The most important historiographical achievement is the assessment of an autonomous concept of book culture in Lithuania Minor. It has been achieved by a consistent and systematic investigation of the press, publishing, library and book trade history in this region. Regional studies of the biggest regions of Lithuania – Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, and Samogitia – differ significantly among themselves. Prof. V. Biržiška, who was the first to formulate the concept of the book of Samogitia, had given a positive shift in developing the further studies of this region. Despite the lack in generalising works, localized studies, as well as the analysis of individual issues facilitate the favourable conditions for the reconstruction of a multi-faceted picture of book culture in Samogitia. The maturity of studies in the regions of Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, and Samogitia is considerably more modest – library studies are mainly developed, a smaller extent of book distribution is noticed. Therefore, a more broadly developed analysis of individual questions cannot represent the direction of regional studies. In general, regional studies lack social sections; consequently, the relationships of the inhabitants of different regions to the book are still difficult to imagine. From the institutional point of view, there is a lack of the concentration of regional study centres; as

a result, the history research centres operating either in Klaipėda or in Šiauliai pay little attention to the problems of regional book history, and the researchers engaged in this activity do not always manage to overstep the boundaries of Šiauliai and Klaipėda cities. Since the middle of the 20th century, the most famous centre of the concentration of book science studies has been the one established in the Vilnius University; for this reason, representatives of library science and book studies in the regional studies accumulated the majority of theoretical and empirical knowledge. The historical past of the regions of Lithuania has a direct link to the maturity of regional studies, but the studies of book culture are not only historical. The fixation of the present situation and its analysis are of no less importance than the studies of the problems of the past book history. In the theoretical context of regional studies, we still lag behind our Eastern and Western neighbours; for this reason, we often solve contemporaneous historiographical problems rather than trying to find the continuity of the forms of regional book culture. From the positions of the book culture paradigm of V. Vasiliev, the majority of the aspects of book culture have been more or less explored, except for the problems of book art. The challenge for future studies is the search for theoretical and methodological decisions allowing the evaluation of regional book culture as a form of regional cultural expression.

Įteikta 2013 m. vasario mėn.